

evropský
sociální
fond v ČR

MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ,
MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY

INVESTICE DO ROZVOJE VZDĚLÁVÁNÍ

11. Literární moderna 90. let 19. století

Dobové pozadí

Rychlé životní tempo a tvrdý kapitalistický vývoj (honba za ziskem) na konci 19. století způsobily, že ostrá konkurence a prohlubující se sociální rozdíly vedly k samotné destrukci společnosti. Doba je chápána jako „soumrak století“ – jsou typické převládající nálady pesimismu až katastrofismu.

Moderní umělci nevystupují jako mluvčí společnosti, ale chtějí ji provokovat, a to tak, že se cítí být nadřazení. Odlišují se od průměru nejen stylem tvorby, ale i oblékáním, běžným dorozumíváním, bohémským (nevázaný sex, alkohol, spaní na ulici, ...). Pro moderní umění platí individualismus = svoboda a nezávislost jedince na společnosti. Vznikla řada nových uměleckých směrů, které nazýváme moderna; názvy si jednotlivé druhy umění propůjčují.

► Impresionismus (imprese = dojem)

zachycuje bezprostřední dojem, pomíjivost okamžiku. V malířství se pracuje s tzv. barevnou skvrnou – počítá se s nedokonalostí lidského oka, které nezaostří natolik, aby rozpoznalo kontury. Obrazy působí jako nehotové, rozmazané, bez pevných kontur (**Claude Monet** [mone], **Eduard Manet** [mane], **Auguste Renoir** [renoár], u nás **Antonín Slavíček**). V literatuře (zvláště v poezii) autoři usilují o náznak, básnický obraz se dotváří ve čtenářově fantazii. Nejčastěji jsou zachycovány smyslové vjemy (zvuky, vůně, barvy) a přírodní scenérie.

► Symbolismus

používá přenášení významu slova z jedné věci na druhou. Skutečnostmi, které dokážeme vnímat smysly, vyjádříme určité abstraktní nebo skryté představy (např. květina symbolizuje náklonnost a lásku, bílá holubice mír, ...). Hranice mezi básní a prózou nejsou pevně dané, překračují se a vznikají tzv. básně v próze (Charles Baudelaire, u nás Otokar Březina, Antonín Sova) nebo se užívá volný verš.

► Dekadence (= úpadek)

je směr, ve kterém převládají pocity únavy, skepse, pocity hrozícího rozkladu a smrti. Často se vyskytují motivy napětí mezi dvěma protichůdnými stavy (např. dětství a stáří, noc a den, život a smrt, žena a muž, ...). Dekadentní poezie většinou představuje scenérii umělých, fantaskních krajin (svět snů). Patří sem Oscar Wilde, Charles Baudelaire, u nás Jiří Karásek ze Lvovic a Karel Hlaváček.

► Secese

představuje směr ve výtvarném umění a architektuře. Ovlivnil také životní styl (oblékání, účesy). Základní motivy jsou ornamentálnost, příroda, kadeře dlouhých ženských vlasů, ...). Patří sem malíř **Alfons Mucha** a sochař **František Bílek**.

Charles Baudelaire [šárl bódler]

byl francouzský představitel moderního básnictví, předchůdce moderních literárních směrů, programově šokoval společnost svým výstředním oblékáním, chováním i poměrem k výpomocné herečce – mulatce, ba i esejistickou tvorbou na téma účinků opia a hašiše.

Květy zla

V této sbírce, za kterou byl autor pro porušování mravů pokutován, spojuje představu krásy a zla, touhu po životě a skepsi. Krásu hledal v oblastech, které byly pro běžný vkus pohoršující, v krutostech života, v nudě a ve smrti. Nejznámější báseň: *Zdechlina* – na okraji cesty leží hnijící a rozkládající se mrtvola nějakého zvířete. Autor neváhá připodobnit zdechlinu ke své milé – ne však proto, aby se jí vysmíval, nýbrž proto, že stejně jako zdechlina, která „žije“ dál (hýbající se larvy, červi, hromadí se v ní plyny a nafukuje se, ...), i vzpomínka na lásku bude věčná, třebaže krása je pomíjivá. Rozkladným procesem Baudelaire zachycuje věčný koloběh života v přírodě. Zrak, čich a sluch jsou smysly, které básník u čtenáře aktivizuje.

Artur Rimbaud [artyr rembó]

napsal své dílo mezi 16. a 20. rokem svého života. Přátelil se a snad i intimně žil s Verlainem, někdy spal pod mosty a živil se odpadky. Je autorem básnických sbírek

Iluminace a Sezóna v pekle

Je zakladatelem synestézie, tj. mísení vjemů z různých smyslových oblastí, např. sluchových se zrakovými, hmatových se sluchovými, přičemž vjem prvního smyslu zprostředkovaně vyvolává i podráždění druhého smyslu (např. sluchové vidění – „*hudba světla*“; čichové slyšení – „*hlas houslí vonící*“).

evropský
sociální
fond v ČR

MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ,
MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY

INVESTICE DO ROZVOJE VZDĚLÁVÁNÍ

po orchidejích“; hmatové slyšení – „*hebký zpěv*“; barevné slyšení – ke každé samohlásce připojuje určitou barvu: a = černá, e = bílá, i = červená, o = modrá, u = zelená).

Opilý koráb

je autorova neznámější báseň. Stylizuje se v ní do podoby lodi na rozbouřeném moři.

Spáček v úvalu

Paul Verlaine [pól verlén]

V roce 1884 vydal knihu *Prokletí básníci*, ve které sám sebe zařadil mezi odmítané básníky své doby, ale básníky, kteří otevírají novou cestu. Označení *prokletí básníci* se stalo literárněvědným pojmem. Byl zamilovaný do Rimbauda, kterého ze žárlivosti postřelil a za to dostal 2 roky vězení. Sbírká

Paralelně

obsahuje erotické verše s tématy zakázaných lásek a rozkoší.

Romance beze slov

patří k vrcholu jeho básnické tvorby.

Básnické umění

je programová báseň, ve které zformuloval principy symbolismu

Oscar Wilde [oskar vajld]

Tento anglický spisovatel irského původu je vrcholným představitelem dekadence, stylizoval se do tzv. dandyho a svým vtipem a šarmem bavil londýnskou společnost. Za svůj homosexuální vztah byl odvržen společností a odsouzen ke 2 letům vězení.

Obraz Doriana Graye [greje]

Román o mladém, krásném a úspěšném muži se všemi předpoklady být šťastný. Dostane obraz s vlastním portrétem. Má nadpřirozenou moc – zatímco originál zůstává mladý a krásný, obraz nese stopy jeho stárání a hříchů. Dorian se postupně mění v cynického muže, který jde tvrdě za svými cíli. Obraz se proměňuje v jeho vlastní neúprosné svědomí. Ve chvíli, kdy hrdina nedokáže unést pohled na svou odpornou podobiznu, probodne obraz nožem. V rámu se objeví neporušený portrét mladého Doriana a pod obrazem leží mrtvý, starý a ohavný muž, identifikovaný sluhou pouze podle prstenů na ruce.

Šťastný princ, Slávek a růže

moderní symbolistní pohádka.

Strašidlo cantervillské

povídka, která je parodií na gotické romány.

Ideální manžel, Jak je důležité mít Filipa

konverzační komedie, ve kterých karikuje hodnoty a život anglické vyšší společnosti.

► Česká moderna

R. 1895 byla založena Česká moderna = sdružení mladých umělců, které spojovaly společné umělecké názory. Vydali Manifest České moderny, který zdůrazňoval individualitu umělce, jeho právo na svobodný politický názor, odsuzoval epigonství (= napodobování vzorů, pokračovatelství). Z významných tvůrců jej podepsali A. Sova, O. Březina, J. S. Machar, V. Mrštík, F. X. Šalda aj. Dnes se pod názvem moderna chápou všechny směry a tendence 90. let 19. století.

Josef Svatopluk Machar

Třebaže nepodleh moderním směrům a zůstal představitelem realismu (vzorem je mu poezie Jana Nerudy), je příslušníkem moderny, a to pro své moderní kritické pohledy na současnost.

Confiteor (z lat. „vyznávám se“)

je sbírka osobní zpovědi, obsahující zdůvodnění vlastní tvorby.

Tristium Vindobona (Žalozpěvy z Vídně)

Inspirací této politické poezie byl pobyt ve Vídni, kde autor skoro 30 let působil jako úředník.

Zde by měly kvést růže

je cyklus veršovaných příběhů o trpělivých osudech žen.

Magdalena

je veršovaný román o prostitutce, kterou z vykríčeného domu odvede jeden z návštěvníků. Ona však stále nese nálepkou své minulosti, okolní pokrytecká a maloměstská společnost jí nedovolí zařadit se mezi ně a hrdinka končí zpátky v nevěstinci.

Svědomím věků

evropský
sociální
fond v ČR

MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ,
MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY

INVESTICE DO ROZVOJE VZDĚLÁVÁNÍ

je básnický cyklus o duchovním vývoji lidstva od počátku po současnost. Podle autora byl člověk nejsvobodnější v antice, nástup křesťanství vše zničil.

Antonín Sova

reprezentuje impresionismus a symbolismus.

Květy intimních nálad

je impresionistická sbírka přírodních lyriky.

Ještě jednou se vrátíme

Sbírka obsahuje báseň *Kdo vám tak zcuchal tmavé vlasy*, ve které zaznívá erotický pesimismus. Vyjadřuje pocit lyrického subjektu, kterému je nabízena láska ženy, ale on ji nepřijímá, protože přišla pozdě. S výčitkou se k ní obrací a ptá se, čím jaro žila = symbol: s kým byla zamlada.

Otokar Březina

je největší český symbolista. Už názvy jeho sbírek jsou symbolické, např.

Svíтанí za západě

Ruce

Stavitelé chrámu

Za tvůrce dějin Březina pokládá jedince – individualisty, autority.

► Generace buřičů (anarchističtí buřiči)

Jedná se o generačně spřízněné spisovatele, které spojuje anarchistický postoj k tehdejší politice; anarchie = bezvláda, odmítání disciplíny, odmítání donucovacího aparátu – policie, armády. Anarchističtí spisovatelé se sdružovali kolem časopisu *Nový kult* (založen S. K. Neumannem).

Petr Bezruč (1867 – 1958),

vlastním jménem Vladimír Vašek, se narodil v Opavě. Rodina se přestěhovala do Brna, kde pracoval jako poštovní úředník. Své básně posílal anonymně do časopisu *Čas*, r. 1903 vyšlo Slezské číslo a r. 1909 byla vydána knižně sbírka *Slezské písně*.

Dodnes se spekuluje o autorství Slezských písní. Prof. Králík je zastáncem teorie gejezírů, kdy z básníka náhle vytryskne nadání. V občanském životě Petra Bezruče (nenápadný, zakřivený poštovní úředník z Frýdku-Místku) totiž nic nenasvědčovalo, že právě on napíše verše pojící vysokou ideovou hodnotu s uměleckou. Autor se stylizuje do role mluvčího, do role barda slezského lidu. Často se mu připisuje vizionářství = schopnost vidět budoucnost.

Slezské písně

obsahují řadu sociálních balad. *Maryčka Magdonova* zachycuje trpký osud dívky, která po smrti otce živila své nezletilé sourozence. Byla chycena při krádeži dřeva na panském, a když ji odváděli četníci, skočila do Ostravice. Tragika *Kantora Halfara* spočívá v tom, že byl izolován od ostatní společnosti. Protože nechtěl učit polsky, jak mu nařizovali páni nahoře, byl překládán z místa na místo, měl nejistý výdělek, tak ho opustilo děvče. Své jisté místo (= příklad ironie) dostal až tehdy, když se oběsil na jabloni. Sebevrahům totiž vždycky náleželo místo v rohu u hřbitovní zdi. Protože Bezruč ve svém rodném kraji poznal utrpení dělníků, bídu chudiny i národnostní útlak (germanizace i polonizace), jako básník se stylizoval do podoby revolucionáře, statečného a nebojácného. Ztotožňoval se s obyčejným dělníkem, horníkem (např. v básni *Ostrava*), proto o sobě hovoří jako o bardovi (= bojovníkovi) slezského lidu. Lidu, který trpí jak sociálním, tak národnostním útlakem. Ukázkou odnárodňování je báseň *Bernard Žár*, ve které vystupuje poněmčený zbohatlík Žár. Zapírá svou matku, protože ta mluví česky. Když onemocněl, zpovídá se česky. Oficiální pohřeb byl německý. Na hrobu zemřelého matka pláče a nařiká česky, avšak šeptem – stále ještě s obavou.

Jen jedenkrát

vypráví o blíže neurčené zemi a národu (čtenář ví, že jde o Slezsko), který nikdy nepoznal slunce. Když se jednou slunce objeví, ustrašený národ se schová ve svých příbytcích. Slunce se urazí a víckrát nepřijde. Památkou na něj zůstane kytička rozkvetlých fialek, ke které lidé když přivoní, pochopí, že promarnili svou jedinou šanci na štěstí. Myšlenka: chopit se příležitosti, když se nabízí. Druhou část této básně představuje příběh o starém stromu, který odmítne nabízenou lásku mladé růže.

evropský
sociální
fond v ČR

MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ,
MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY

INVESTICE DO ROZVOJE VZDĚLÁVÁNÍ

František Gellner

revoltoval bohémským způsobem života. Častými scénériemi jeho básní je hospoda a předměstská ulice. Svými verši chtěl šokovat soudobé měšťanstvo. Častý je písňový popěvek a vulgarismus. Nejznámější sbírky s ironickým a hořce výsměšným postojem vůči společnosti, plné cynismu, jsou *Po nás ať přijde potopa!* a *Radosti života*

Karel Toman

psal poezii ne jako poslání, ale z vlastní potřeby. Nejčastější motiv je domov a tuláctví. Sbírkový: *Pohádky krve, Stoletý kalendář, Torzo života, Měsíce* nebo *Melancholická pouť*

Viktor Dyk

Jeho nejznámější sbírky jsou obsaženy ve válečné tetralogii (= má čtyři díly):

1. *Lehké a těžké kroky*, 2. *Anebo*, 3. *Okno*, 4. *Poslední rok*

Hlavní téma je tu vlastenectví. Sbírkou *Okno* obsahuje proslulou báseň *Země mluví* („Opustíš-li mne, nezahynu. Opustíš-li mne, zahyneš.“).

Krysař

V této novele autor vychází ze staroněmecké pověsti o krysaři, který z města Hammeln vyžene všechny krysy, ale nedostane od místních radních zaplacení. Tato skutečnost znásobená odmítnutou láskou dívky Agens krysaře rozzlobí, a tak hrou na svou píšťalu odvede místní lidi do propasti (hraje totiž píseň o zaslíbené bohaté zemi a lidé jsou ochotni jít za vidinou bohatství). Jediný, kdo přežije, je slaboduchý rybář Sepp Jörgen (písničce ve své slaboduchosti nerozuměl) a plačící nemluvně, kterému jde Sepp hledat matku, aby ho nakojila.

Fráňa Šrámek

Ačkoliv zprvu jako správný buřič podléhal vlivu anarchismu, po první světové válce se nepřidružil k žádné literární skupině a žil samotářsky v rodné Sobotce v Českém ráji a v Praze. Psal poezii, prózu i drama, v celém svém díle byl důsledným impresionistou (=hlavním smyslem bylo zachytit prchavost okamžiku); se Šrámek je spojen **antimilitarismus** (=hnutí proti válce, zbrojení), a to zejména ve sbírce *Modrý a rudý* (barva vojenské uniformy x barva protispolečenské vzpoury, anarchismu). Je představitelem **vitalismu** (=okouzlení přírodou a životem vůbec, mj. jedna z reakcí na 1. světovou válku), jako např. sbírka *Splav* se stejnojmennou básní je poezií těch nejobyčejnějších a nejpřirozenějších projevů života („*Trápím se, trápím, myslím si, / kde bych tě nejraději potkal. / ... muž má touhu rozsévače, / žena má úrodný klín...*“). Ve svém díle zobrazuje Šrámek zejména mladou generaci, její zrání, konflikty s rodiči i s nejbližším okolím, představuje její tužby a nálady.

Stříbrný vítr

je impresionistickým románem roztouženého studentského mládí. Hrdinou je student Jeník Ratkin, jenž se vzpírá tyranství svého otce, stejně tak nerozumí světu dospělých ve městě či svým zkostnatělým profesorům na gymnáziu. Po různých peripetiích, kdy zakouší volného života, získává první milostné zkušenosti, zamiluje se do Aničky Karasové, aby byl i tady nakonec zklamán. Citlivý Jeník nakonec poznává smysl života a je připraven s ním čestně zápasit.

Měsíc nad řekou

je autorova nejslavnější divadelní hra, hra o setkání bývalých spolužáků ze studií a o milostném vzplanutí mezi jejich dětmi.

Stanislav Kostka Neumann

Celé generace si jeho jméno spojují s kulturně politickou činností komunistické strany a s verši obhajujícími revoluční ideály. Roku 1897 založil vlastní časopis *Nový kult*, který se stal nejvýznamnější revue [reví] českého anarchismu. Ve sbírkách

Jsem apoštol nového žití, Apostrofy hrdé a vášné, Satanova sláva mezi námi a Sen o zástupu zoufalých

vycházejí verše ze symbolismu, je v nich hodně dekadentních nálad, ale také projevů satanismu, kultu zla a revolty. Z anarchismu Neumanna vyléčila krásná příroda a díky opojení přírodou a z vědomí její moudrosti vznikla jedna z nejkrásnějších sbírek české přírodní lyriky

Kniha lesů, vod a strání

INVESTICE DO ROZVOJE VZDĚLÁVÁNÍ

Část jeho tvorby představuje **civilismus** (=umělecký proud počátku 20. století zdůrazňující víru v pozitivní vliv moderní technické civilizace na člověka a společnost, víru v pokrok), např. sbírky *Zpěvy drátů* (básně *Rotačka*, *Stavba vodovodu*) a *Nové zpěvy*.

Dílem básníka marxisty je sbírka

Rudé zpěvy

Je to proletářská poezie plná hesel, výzev a agitace k boji za spravedlivý řád, oslava Sovětského svazu.

Vedle České moderny a generace buřičů dokresluje celkový obraz poezie na konci 19. století česká dekadence. Jde o básníky kolem časopisu **Moderní revue**:

Arnošt Procházka

Jiří Karásek ze Lvovic

Karel Hlaváček

Pozdě k ránu

je sbírka plná chorobných nálad a smutku „konce století“. Hlaváčková poezie jednoznačně ovlivnila vývoj českého verše. Využíval zvukovosti hlásek a opakování slov. Proto se také stala legendární báseň *Svou violu jsem naladil co možno nejhlouběji*, jejíž název současně nejvýstižněji charakterizuje náladu Hlaváčkovy poezie.

František Xaver Šalda

je jednoznačně nejdominantnější postavou české literární kritiky (= jde nejen o analýzu a interpretaci díla, ale hodnotí se rovněž dojmy dílem vyvolané). Povýšil literární kritiku z pouhého konstatování na uměleckou tvorbu. Nade vše cenil tvůrčí individualitu, průměrnost odmítal. Vydával zvláštní typ časopisu, *Zápisník*. Za základní články moderní esejistiky jsou považovány práce *Boje o zítřek* a *Duše a dílo*.